

לא יהא חוטא נשכר

ובדבר זה שוגים הרבה, שהרי אנו רואים לעתים קרובות כשהורים שומעים שקר 'מפולפל' יוצא מפורש מפי הילד המתגונן בו מפני אשמת עבירה – אותה שעשה הם מתמוגגים מנחת, והשקר הוא בעיניהם כ'חכמה' יתירה, והם מחייבים לקראתו חיוך של סלחנות וקורת רוח. מזה גרם לקורת רוח זו? נתפס הילד בעבירה, והוריו שמצווים על חנוכו הטוב מרתיעים כנגדו בתוכחתם, מה עושה הילד? אם חריף הוא, הרי הוא מתחמק ומחפה על עבירתו בעבירה חמורה יותר, בשקר. כיון שההורים רואים את 'חריפותו' של בנם, ההנאה שהם נהנים ממנה משכיחה מהם את העבירה הראשונה ואת העבירה השניה, החמורה מהראשונה, והם מתרצים עליו ומחייבים לקראתו.

והילד מה מזהרה לו באותה שעשה? – אכן, אין טוב מאשר לדעת לשקר. אילו לא ידעתי לשקר הייתי נענש קשות. עכשיו שיודע אני לשקר נפטרתי מעונש ועוד זכיתי לגילוי של חבה ורצון מצד ההורים.

כל דבר רע שעושה הילד פוגם בחינוכו לטוב – אך מדת השקר, אם ידבק בה, תהרסהו כליל. שכן שאר מעשים של עבירה, הרבה מסייעים יהיו לו לילד בדרך החיים שלו שיעזרו לו להיגמל מהם; ואילו אם ירגיל עצמו במדת השקר – גם כי יזקין לא יסור ממנה, ואפילו לא ירגיש בעוון, ויהא אוחז בשקר גם כשלא יהיה לו צורך בו ורק מתוך ההרגל.

שני אלה, שמירת פי ההורים להיותם רק דוברי אמת ושמירת פי הילד שיתרחק משקר וידבק באמת, הם היסוד לחינוך הילד לאמת. ועל זה יוסיפו כל אב ואם נבונים מדעתם, לשבח ולהלל באזני הילד את יופיה וגבורתה וחין ערכה של האמת, אשר עשאה הבורא יסוד לקיום העולם ומשען לעמידתו; ולעומת זאת ישתדלו לגלות כל קלונו של השקר, כיעורו והשחתתו, שהוא כולו הרס, ובראש ובראשונה הוא פוגע דוקא באוהבים בו ואוהבים אותו.

אפילו יפטם אדם את בנו בהרבה תורה ודעת, חכמה ומצוות טובות, ולא העמידו על מדת האמת, לא קיים בו מצות חינוך. אימתי ישמח לב הורים ומורים בבנם ותלמידם, אימתי ישקוט לבם ויבטח על הזרע הטוב שזרעו בו? אם הביאוהו לידי כך שאין פיו יכול לדבר שקר. קורה שנכשל הבן בדבר שקר – פניו מסמיקות ואזיל סומקא ואתי חיוורא, ואינו אוהב אלא לדבר אמת – אז ישמח בו האב, תגל בו האם, יעלזו מוריו ומחנכיו וכל רואיו ויודעיו יתברכו בו.

דף מז

'גמירי דמאפר אתו'. קשה להבין כיצד כל גדולי הדור היו במקום מרעה ולא ישבו בסוכה [ובפרט לדעת הסוברים שבליילה הראשון חייבים אף הולכי דרכים]. ואומרים בשם הגר"ח ברלין להגיה 'מאי פרא אתו' – היינו איפרא הורמיז, אמו של שבור מלך פרס (ב"ב י:). ונתעסקו גדולי הדור אצל המלך לטובת כלל ישראל ולא ישבו בסוכה (מונא בהר צבי; הדושי כת"י הגרשז"א – בהליכות שלמה פ"ט הערה 46. ושם פירש בשם הגר"ח שרו"ל העלימו את הדבר ורמזוהו רק בתיבת 'אפר'. והראשונים פירשו לפי ההעלמה). ויש מי שכתב ששעת השמד היתה אז בפומבדיתא [שהיא מקומו של רב הונא בר ביזנא, ע' ב"ק יב.], וברחו משם מפני הפולמוס [ע' בחולין מז.]. [עפ"י נפש חיה לר"ר מרגליות, תרמ"ח. וע' פירוש נוסף בשפת אמת; אור שמח סוכה ו, יג].

בבכורי יעקב (תרמ, כד) כתב שהימים שלאחר יום הכפורים מסוגלים להתבודדות לעסוק בהם בקדושה ובתורת ד', והרי עוסקים במצוה היו. [וזה פלא'. הגרשו"א שם].

זהלכתא מיתב יתבינן ברוכי לא מברכינן'. מכאן שהעושה מצוה מפני הספק, אפילו ספק של תורה

– אינו מברך עליה (עפ"י ספר המנהיג הל' פסח ט – וכשיטת הרמב"ם (בתשובה שלג [ע' כס"מ מילה ג, ו] ובהל' סוכה ו, יג ציצת ג, ט מילה ג, ו) והרי"ף (שבת פ"ט) ורב האי גאון והרא"ש חולין פ"ו א).

ומה שמברכים ביום טוב שני של גלויות על כל המצוות כמו ביום הראשון, ואף במצוות דרבנן כגון אכילת מרור – כי כן תקנו חכמים לעשותו לגמרי כיו"ט ראשון כדי שלא יזלזלו בו. אבל בנידון סוכה בשמיני-ספק-שביעי אין לומר שיברך על הסוכה מטעם זה, שהרי אדרבה היום הוא ספק יום טוב של שמיני עצרת ואין לזלזל בו. ומ"מ אילו היו מברכים בעלמא על ספק-מצוה, סוברים אלו הראשונים שבדין היה לברך על הסוכה ואין לחוש לזלזול ביו"ט כשם שיושבים בסוכה ואין חוששים לזלזול, שאם היה חשש לזלזול לא היו יושבים בה כשם שנמנעים ממצוה דאורייתא של תפלין ביו"ט שני של גלויות.

ויש ראשונים שנוקטים לברך על מצוה שיש ספק בחיובה או בקיומה (עראב"ד בהל' סוכה ומילה ומגילה ג, ה; תר"י ברכות פ"ג. וכן הוזכרה דעה זו ברא"ש חולין פ"ו א וברמב"ן ור"ן שבת כג). וכאן יש לומר הטעם שאין מברכים מפני זלזול ביום טוב, ועוד שנראה כ'תרת' דסתרי' שהרי מזכיר בקידוש ובתפילה את יום השמיני (עפ"י כס"מ הל' מילה שם בשם הרמ"ה).

להלכה כתבו הפוסקים שאין לברך בספק-מצוה (ע' בהגר"א או"ח תרפח, ד שהביא מהשו"ע מכ"מ שנקט כן). אך יש אומרים שזה רק בספק בעיקר החיוב [ובכלל זה הנוטל לולב או תוקע בשופר בין השמשות של צאת היום, שספק אם מחויב עתה בדבר. משנ"ב], אבל כשודאי מחויב וספק אם מקיים המצוה עתה אם לאו – צריך לברך (עפ"י דרישה פרי חדש וחיי אדם). ואולם הפרי-מגדים כתב שמהרשב"א ומג"א בשם הריב"ש מוכח שאינם מחלקים בכך. וכ"מ בבהגר"א (עפ"י משנ"ב סו, א). ע"ע בענין זה ובמסתעף, ביוסף דעת שבת כג וחולין פה.

'לימא מסייע ליה... אמר להן שמיני רגל בפני עצמו'. ואף חכמים אינם חולקים על כך שהרי שתקו לדבריו, אלא שלדעתם נחשב מיעוט לאילים ולכבשים בשמיני כי מכל מקום רגל הוא (ריטב"א).

(ע"ב) 'לא, ברכת המזון ותפלה'. לכאורה היה נראה שאם שכח ואמר 'חג הסוכות' בתפילת שמיני

עצרת – צריך לחזור ולהתפלל שהרי שינה ממטבע שתקנו חכמים בברכות. ואולם הט"ז לא כתב כן (ע' שערי תשובה תרסח – מחלוקת הפוסקים. וע"ע ברכ"י וכה"ח), מפני שבלשון התורה מצינו ששמיני עצרת נקרא 'חג הסוכות' (ע' סוטה מא.). וכן יש להורות להלכה, שאם נזכר לאחר שסיים את הברכה – אינו חוזר [אלא שאין מובן טעם הדבר, הלא מ"מ שינה ממטבע התפילה, ומנין לחדש שרק לכתחילה הצריכו כן. וצריך עיון] (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ג צז).

וכן פסק הגרשו"ן אויערבך וצ"ל, שאם אמר 'חג הסוכות' יצא – שהרי הוא נקרא שמיני לסוכות ומשמע מזה שהוא המשך לחג (ע' הליכות שלמה סוכות יב, ח). וע"ע במובא לעיל כה:

וגדולה מזו פסק הגר"ב צ"א אבא שאול וצ"ל (אור לציין ח"ג יח, יג) שהאומר בשלש רגלים 'את יום הזכרון הזה' – יצא, מפני שכתוב ברגלים 'היו לכם לזכרון' – הרי שמטבע הברכה לעכב נקבע לפי לשון התורה. ואולם יש חולקים על הוראה זו. ע"ע בשיעורי הגריד"ס.

'כוס כל יומא מי איכא'. לכאורה משמע מכאן שאין חובה לשתות יין בכל יום מימות החג, ואף על פי שבזמן הזה אין שמחה אלא ביין [וכפי שפסק בשלחן ערוך (תקכט, א) שצריך לקבוע ביום טוב סעודה על

היין, ע"ש בבאור הלכה. וצ"ע במשנ"ב רעא סק"ב שמי שאין לו יין אלא לקידוש של יו"ט או של שבת שלמחרת – ישאירו לקידוש של שבת. ונראה לכאורה שנוקט שאין חיוב שמחה בשתיית יין ביו"ט. וצ"ע], והרי מצות שמחה נוהגת בכל ימי המועד כמו ששנינו 'ההלל והשמחה שמונה' – מ"מ שתיית היין בחול המועד אינה חובה. (וכן מובא בשם-משמואל (פורים תרע"ה) בשם אביו בעל האבני-נזר. ע"ש בבאור הענין).

ואולם יש מפוסקים אחרונים שלא כתבו כן (ע' במובא בספר שמירת שבת כהלכתה סו בהערה ה). ולדבריהם יש לדחות (כפי שמובא ב'הערות למסכת סוכה') שכאן מדובר דוקא בזמן הבית, שהרי הברייתא מונה קרבן שיר ולינה, ובזמן הבית מצות שמחה בבשר שלמים ולא ביין, אבל בזמן הזה אפשר שחייב בשתיית יין בכל יום. וכן כתב הגריש"א שליט"א במכתב, שיש לכל ירא שמים לשתות יין בכל יום מימי חול המועד. ועדיין יש להקשות קצת וכי ירושלם היו רובא דעלמא, והלא מחוץ לירושלם שא"א בשלמים אף בזמן הבית נראה שיש חיוב שמחה ביין כמו בזמן הזה, וא"כ הכוס מצויה בחול המועד.

ויתכן שכשאינן שלמי שמחה, גדר המצוה הוא להיות שמח וטוב לב, ושתיית יין [לאנשים גדולים] אינה אלא אחד מהאופנים המביאים לשמחה (וכמשמעות דברי הרמב"ם בהל' יו"ט ו, יז-יט), ועל כן אין חובה לחזור אחר יין אלא אם מצוי לו ורק אם אפשר לו לשתותו בכל יום כפי יכלתו והשג ידו, רק אז מחויב בדבר [ונראה שיש לפרש על דרך זו דברי הריטב"א ראש הפרק לענין שלמי שמחה שזוהו למצוה מן המובחר אבל יוצא אף בשאר מיני שמחות].

ומפשט דברי האג"מ (או"ח ח"ג סו"י סח) משמע שיש חובה בכל יום בבשר ויין בחול המועד בזמן הזה – ולהג"ל יש לומר דהיינו כשידו משגת ושמח בכך.

[ושמא יש ליישב לפי זה קושיית שער הציון (תקעב סק"ג) על מה שמשמע מרש"י שיום שמצוותו במשתה ושמחה אסור להתענות בו אפילו אם התחילו מקודם, והלא בחול המועד יש מצות שמחה דאורייתא ומדוע מתענים ומשלימים – אך לפי האמור עיקר המצוה מדאורייתא היא שמחת הלב ואילו איסור תענית הוא מדרבנן].

'מנין לפסח שני שאינו טעון לינה...'. הטעם להצרכת לימוד מיוחד על כך, ע' במובא בפסחים צה:

'רבי יהודה אומר והנחתו זו תנופה...'. יש מפרשים שדורש 'והנחתו' מלשון הנחיה, כמו לך נחה את העם, והיינו לשון הולכה והוזהר הנה והנה (עפ"י רש"י מכות יח: תוס' כאן. וכן בספר הכתב והקבלה כו,ד).
הנה הגר"א (בהגהותיו כאן ובשנות אליהו בכורים ג,ו) הגיה בגמרא: 'והנחיתו – זו תנופה... כשהוא אומר 'והנחתו' הרי הנחה אמור, הא מה אני מקיים 'והנחיתו' – זו תנופה'. כשנצרך גרסה זו עם הפירוש הנזכר, נמצינו למדים שהנפת הכהן ('והנחיתו' – מתניחם לכהן) אינה אלא הנחיה והדרכה להנפת הבעלים שהיא העיקר (כמו שכתב רש"י במנחות צג: – הביאורו התוס' כאן [ותמהו על מקורו. ובתו"ט כתב שסברא היא]). וכ"כ הריטב"א. וע' מש"ח (תבא כו,ד) שכתב לתלות שאלה זו במחלוקת ראב"י ורבי יהודה). ואילו 'והנחתו' – הבעלים – לשון הנחה הוא, כפשוטו.
[ותואמים הדברים עם מה שפירש הרש"ר הירש שהנחת ידו של הכהן מלמטה, ענינה להדריך את הבעלים בהנפתם].

דף מח

'לרבות לילי יום טוב האחרון ולהוציא לילי יום טוב הראשון'. דנו האחרונים אם לילי יום טוב ראשון נתמעטו מחיוב שמחה לגמרי, או שמא רק מחיוב אכילת בשר שלמים, אבל שאר מיני שמחה נוהגים אף בליל ראשון (וכן נקט האבני-נזר (או"ח תכג 'זוה ברור כשמש'); החזון-איש (קכד). וכן מובא בשם הגר"ח. וע' בשו"ת ושב הכהן סי' צה).